

Ο ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ ΤΗΝ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η εύφορη κοιλάδα του Μαραθώνα κατοικήθηκε χωρίς διακοπή από τα Νεολιθικά ως τα ύστατα Ρωμαϊκά χρόνια, χάρη στην μορφολογία του εδάφους της (ο κόλπος του Μαραθώνα προς Α. και τα χαμηλά όρη που περιβάλλουν την κοιλάδα, εξασφαλίζουν ήπιο και ευνοϊκό για την κατοίκηση και την καλλιέργεια κλίμα). (ΧΑΡΤΗΣ)

Λείψανα Ρωμαϊκών χρόνων είναι εγκατεσπαρμένα σε όλη την έκταση του Μαραθώνα, αλλά δεν επαρκούν να μας πληροφορήσουν αν η περίφημη Τετράπολη των κλασικών χρόνων (ομοσπονδία τεσσάρων δήμων της Αιαντίδος φυλής: Μαραθών, Οινόη, Τρικόρυ(ν)θος και Προβάλινθος), διατήρησε και την εποχή αυτή την δύναμη και την συνοχή της.

Οι γνώσεις μας όμως για την κοινωνικοπολιτική κατάσταση που επικρατούσε στον Ελλαδικό χώρο την Ρωμαϊκή εποχή, δεν αφήνουν περιθώρια εξαίρεσης του Μαραθώνα από τον κανόνα.

Η πολυτέλεια των κτιρίων και η εξωτερική λάμψη μερικών Ελληνικών πόλεων κυρίως τον 2ο αι. μ.Χ., δεν μπορούσαν να καλύψουν το τεράστιο εσωτερικό κοινωνικό πρόβλημα. Το χάσμα που υπήρχε μεταξύ της μικρής τάξης των πλουσίων και της μάζας των άμπωτων και εξαθλιωμένων ανθρώπων, που ως κύριο σκοπό της ζωής τους είχαν μόνο την εξασφάλιση της διατροφής τους, ήταν πολύ μεγάλο¹.

Στις πόλεις το ενδιαφέρον για τα κοινά είχε περιορισθεί στις στενά δημοτικές υποθέσεις, ενώ ο δημόσιος βίος «ώδευε προς κατάρρευσιν».

Στην επαρχία κάθε κακή σοδειά οδηγούσε το πλήθος σε ταραχές και βιαιοπραγίες κατά των πλουσίων.

Την εποχή αυτή η ιστορία του Μαραθώνα σφραγίζεται από την ισχυρή όσο και αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του Ηρώδη του Αττικού (101-177 μ.Χ.).

Λαμπρά κτίρια και μεγάλα δημόσια έργα είναι μάρτυρες της γενναιοδωρίας του Ηρώδη προς την γενέτειρά του τον Μαραθώνα, για την οποία ήταν εξαιρετικά υπερήφανος. Κολακευόταν να θεωρείται απόγονος των Αιακιδών και είχε αποκτήσει ελληνική παιδεία, έχοντας μαθητεύσει κοντά σε καταξιωμένους δασκάλους της εποχής του στην Αθήνα.

1. Χ. Μπένγκτσον, «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος», Αθήνα 1979, σελ. 476 κ.ε.

Παρόλο που ακολούθησε πολιτική καριέρα (πρέσβης στον Αδριανό, αρχων στην Αθήνα, αρχιερέυς και πριγκιπικός εκπαιδευτής), ιδιαίτερα επιτυχημένος υπήρξε ως ρήτωρ και απέκτησε θερμούς θαυμαστές σε όλους τους φιλέλληνες και στην ρωμαϊκή αριστοκρατία. Η προσωπική του ζωή δεν υπήρξε πολύ ευτυχιμένη και υπάρχουν σ' αυτήν πολλά σκοτεινά σημεία και θλιβερά γεγονότα².

Την τεράστια περιουσία που κληρονόμησε από τον πατέρα του και την διαχειριζόταν με πολλή επιμέλεια, την χρησιμοποίησε με απλόχερη γενναιοδωρία σε πολλές δωρεές. Εκτός από την Αθήνα, την Αλεξάνδρεια, την Κόρινθο, τους Δελφούς και την Ολυμπία και ο Μαραθώνας δέχθηκε μερικές από τις δωρεές του.

Στην στενή κοιλάδα της Αυλώνας, ανάμεσα στον αρχαίο δήμο της Οινόης και στην σημερινή θέση Βρανά του Μαραθώνα, είχε ο Ηρώδης το ησυχαστήριό του. (ΧΑΡΤΗΣ, θέση 1). Ήταν ένα τεράστιο αγρόκτημα περιβαλλόμενο από μανδρότοιχο μήκους 3.000 μ. περίπου, που σώζεται ακόμη σήμερα και είναι γνωστός ως «Μάνδρα της Γρηάς»³.

Στην είσοδο του αγροκτήματος υπήρχε επιβλητική πύλη και στην κεντρική σφήνα του λίθινου τόξου της ήταν χαραγμένη στην μία πλευρά η επιγραφή: «ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΑΘΑΝΑΤΟΥ ΠΥΛΗ. ΡΗΓΙΛΛΗΣ Ο ΧΩΡΟΣ ΕΙΣ ΟΝ ΕΙΣΕΡΧΕΙ» και στην άλλη πλευρά: «ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΑΘΑΝΑΤΟΥ ΠΥΛΗ. ΗΡΩΔΟΥ Ο ΧΩΡΟΣ ΕΙΣ ΟΝ ΕΙΣΕΡΧΕΙ»⁴.

Στη μια από τις παραστάδες της πύλης χαράχθηκε, προφανώς ως γαμήλιο δώρο για την Ρηγίλλα (μάλλον το 143 μ.Χ.), επίγραμμα αφιερωμένο σε κείνη⁵. Την πύλη πλαισίωναν δεξιά και αριστερά δύο ένθρονα αγάλματα, ένα ανδρικό και ένα γυναικείο, που απεικόνιζαν τον Ηρώδη και την Ρηγίλλα. Μέσα στο χώρο του αγροκτήματος εντοπίστηκαν (κυρίως στο Β τμήμα) λείψανα μικρής αγροικίας και φυσικά πολλά ρωμαϊκά όστρακα εγκατεσπαρμένα σε όλη την έκτασή του.

Είναι βέβαια περίεργο πώς μία τόσο επιβλητική πύλη δεν οδηγούσε σε κάποιο εξίσου μεγαλοπρεπές κτίριο. Προφανώς όμως ο περιφραγμένος αυτός χώρος, ήταν τόπος ανάπαυσης και απομόνωσης και γαλήνιο καταφύγιο

2. Kleine Pauly 2, σελ. 1095-1096. Γ. Σωτηριάδης, Ο δισεκατομμυριούχος των αρχαίων Αθηνών, Ηρώδης Αττικός, «Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος» 1933. Κ. Α. Neugebauer, «Herodus Atticus, ein antiker Kunstmäzen», Die Antike 10, 1934, σελ. 92 κ.ε.
3. Πausανίου, ΑΤΤΙΚΑ, I. 32. 3, σελ. 419. A. Mallwitz, «Ομονοίας Αθανάτου Πύλη», AM 79 (1964), σελ. 157 κ.ε., J. McCredie, «Fortified Military Camps in Attica», Hesperia, Suppl. XI (1966), σελ. 35-27.
4. Ακριβώς αυτός ο τύπος επιγραφής απαντά σε νομίσματα αυτοκρατορικά, ήδη από την εποχή του Καρακάλα κ.ε.: «Concordia Aeterna» κλπ. (Paul Graindor, «Un Milliardaire Antique, Herode Atticus», Caire 1930, σελ. 185).
5. D. J. Geagan, «A New Herodes Epigram», AM 79 (1964), σελ. 149 κ.ε.

για τον Ηρώδη, που θα είχε την δυνατότητα σε λίγο χρόνο να βρίσκεται εκεί, ακολουθώντας το δρόμο που ξεκινούσε από την Κηφισιά, όπου ήταν η έπαυλή του και κατέληγε στο αγρόκτημα του Μαραθώνα⁶.

Τα άλλα μνημειώδη κτίρια που αποδίδονται στον Ηρώδη βρίσκονται στη θέση «Μπρεξίζα»^{6α} ή «Μικρό Έλος», που ανήκει στον αρχαίο δήμο της Προβαλίνθου και τοποθετείται στην περιοχή της Ν. Μάκρης. (ΧΑΡΤΗΣ).

Πολλές φορές μνημονεύεται η θέση αυτή από τους παλαιούς περιηγητές ως «Νησί» και πιθανόν αποτελούσε νησίδα μέσα στο έλος, με πλατεία τάφρο ως φυσικό όριο της βόρειας πλευράς της⁷.

Η περιοχή αυτή είναι κατάσπαρτη από αρχαία λείψανα και ήδη ο Fauvel το 1792 τα είχε απεικονίσει σε σκίτσο του, που υπάρχει στην Βιβλιοθήκη των Παρισίων (αρ. 7122), ενώ φρόντισε αρκετά από αυτά (όπως προτομές του Ηρώδη και Ρωμαίων αυτοκρατόρων), να τα μεταφέρει στο Λούβρο.

Σε ανασκαφική έρευνα που έγινε εδώ το 1968, αποκαλύφθηκε τέμενος Αιγυπτιακών θεοτήτων, που περιβάλλεται από λιθόκτιστο περίβολο μεγάλων διαστάσεων⁸. Στο μέσον της βόρειας πλευράς περιβόλου υπήρχε μνημειακή μαρμάρινη πύλη που οδηγούσε στον χώρο του τεμένους. Δεξιά και αριστερά της πύλης ήταν στημένα δύο αιγυπτιαζόντια υπερφυσικού μεγέθους αγάλματα. Το ένα από αυτά φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο⁹ και το άλλο στο Μουσείο Μαραθώνος μαζί με τμήμα γυναικείου, παρόμοιας τεχνοτροπίας αγάλματος, που βρέθηκε στον ίδιο χώρο. (BE 1 και BE 2 αντίστοιχα). Στο υπέρθυρο της πύλης, του οποίου σώζεται μόνο ένα τμήμα, υπήρχε στην μία πλευρά ανάγλυφη παράσταση δίσκου με ουρέον όφι. (BE 136 Μουσ. Μαραθώνος). Ένας πλακόστρωτος διάδρομος συνέδεε την πύλη με ένα πυραμιδοειδές κλιμακωτό βάθρο από πωρόλιθο, που κατελάμβανε το κέντρο του συγκροτήματος. Όπως είναι φανερό, στον χώρο αυτό είχε ιδρυθεί την εποχή του Ηρώδη και προφανώς από τον ίδιο, τέμενος αιγυπτιακών θεοτήτων, η λατρεία των οποίων γνώριζε μεγάλη άνθιση την Ρωμαϊκή εποχή. (ΧΑΡΤΗΣ θέση 2).

6. Στις 9/12/1985 έγινε από την Β' Εφορεία Αρχαιοτήτων Αττικής, η μεταφορά των εγκαταλελειμμένων επί τόπου αρχιτεκτονικών μελών της Πύλης, καθώς και των δύο ακέφαλων αγαλμάτων, σε στεγασμένο χώρο του Μουσείου Μαραθώνα, με προοπτική γίνει συντήρησή τους και μελλοντική αποκατάσταση της πύλης.

6α. Για το τοπωνύμιο Μπρεξίζα βλ. Ιωάννη Σαρρή, Τα τοπωνύμια της Αττικής, Αθηνά Μ' (1928), σελ. 142 και Π. Α. Φουρίκη, Συμβολή εις το τοπωνυμικόν της Αττικής, Αθηνά ΜΑ' (1929), σελ. 142.

7. W. Kendrick Pritchett, «Marathon», University of California Publications, Class. Arch. 4 (1960), σελ. 137 κ.ε.

8. Ι. Βαβρίτσας, «Ειδήσεις εκ Μαραθώνος», AAA 1 (1968), σελ. 230 κ.ε.

9. Βρέθηκε το 1834· Πιττάκης αρ. 615.

L.V. Sybel, «Katalog der Sculpturen zu Athen», Marburg 1881, σελ. 7-8, αριθ. 39.

Στα ΝΑ. του τεμένους σε σωστική ανασκαφή που έγινε από την Β' Εφορεία Αρχαιοτήτων Αττικής¹⁰, αποκαλύφθηκε άριστα διατηρημένο ρωμαϊκό λουτρό του 2ου-3ου αι. μ.Χ. (ΧΑΡΤΗΣ θέση 3) (Σ χ έ δ. 1).

Η διάταξη των κυρίων χώρων του λουτρού είναι κυκλική (frigidarium-terpidarium - caldarium), ενώ υπάρχουν πολλοί βοηθητικοί χώροι ανάπαυσης και αποδυτήρια. Τον κεντρικό πυρήνα του βαλανείου καταλαμβάνει μεγάλη ελλειψοειδής αίθουσα (διαστ. 11,35 X 7,20 μ.) με επένδυση μαρμάρου στο δάπεδο και τους τοίχους, που τους περιτρέχει εσωτερικά χαμηλό έδρανο (terpidarium). Η κατασκευή της αίθουσας είναι εξαιρετικά προσεγμένη, με τοιχώματα ειδικά κατασκευασμένα ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη στεγανότητα και θερμότητα του χώρου. Στο άριστα διατηρημένο υπόκαυστο της αίθουσας οδηγούσαν δύο παράλληλοι θολωτοί διάδρομοι, όπου βρίσκονταν οι φούρνοι (praefurnia) του λουτρού. (Ε ι κ. 1). Δεξιά και αριστερά της κεντρικής αίθουσας υπήρχαν δύο πεταλόσχημες δεξαμενές (frigidaria), διαστ. 6,25X3,50 μ., στις οποίες κατέβαινε κανείς με σκάλα αποτελούμενη από τρία σκαλιά. Τα τοιχώματα και το δάπεδο των δεξαμενών, κάτω από την μαρμάρινη επένδυση καλύπτονταν από παχύ υδραυλικό κονίαμα για πλήρη στεγανότητα του χώρου. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος των τοίχων είναι 1,62 μ. Προς τα δυτικά της η ελλειψοειδής αίθουσα συνδέεται με συγκρότημα τριών αιθουσών που επικοινωνούν μεταξύ τους (μία κυκλική αίθουσα μεταξύ δύο εξαγωνικών). Και οι τρεις έχουν υπόκαυστα, αλλά μόνο στην μία από τις εξαγωνικές σώζεται το δάπεδο, που είναι κατασκευασμένο από πολύχρωμα μάρμαρα σε γεωμετρικούς συνδιασμούς. Τρεις ατομικοί λουτήρες (δύο ορθογώνιοι και ένας κυκλικός), συμπληρώνουν τον πολυτελή αυτό χώρο, ενώ η μεσαία κυκλική αίθουσα φέρει δύο ημικυκλικές κόγχες στο ανατολικό τμήμα της.

Εντύπωση προκαλεί στο κτίριο αυτό η απόλυτη συμμετρία και λειτουργικότητα των χώρων, το τέλειο δίκτυο των υποκαύστων, αεραγωγών και υδαταγωγών που σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση, καθώς και η πολυτέλεια των αιθουσών (βρέθηκαν πολλά τμήματα ορθομαρμαρώσεων με περίτεχνες ανάγλυφες φυτικές διακοσμήσεις (Ε ι κ. 2). Στο βαλανείο βρέθηκε επίσης μεγάλος αριθμός νομισμάτων, λυχνάρια, πολλά τμήματα γυάλινων αντικειμένων και μεγάλος αριθμός χαρακτηριστικών για λουτρά χρηστικών αγγείων¹¹.

Στα δυτικά και ΒΔ. του βαλανείου έγιναν δοκιμαστικές τομές που έδειξαν ότι το κτίριο συνδέεται άμεσα με τα κτίσματα που έχουν εντοπισθεί σε

10. Π. Θέμελης, «Μαραθών. Τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα σε σχέση με την μάχη», ΑΔ 29 (1974): Μελέται, σελ. 241.

Ξ. Αραπογιάννη, Έκθεση της Β' Εφορείας Αττικής 20/12/74 - 4/9/75.

11. Σύντομα πρόκειται να γίνει δημοσίευση του υλικού από το ρωμαϊκό βαλανείο.

λοφίσκους κατάσπαρτους από ρωμαϊκά ερείπια¹², και μάλλον αποτελεί μέρος του κτιριακού συγκροτήματος του τεμένου του Ηρώδη Αττικού¹³.

Στον Ηρώδη αποδίδεται και ένα τεράστιο αρδευτικό έργο που αποκαλύφθηκε μεταξύ του 34ου και 35ου χλμ. της οδού Αθηνών-Μαραθώνα¹⁴. (ΧΑΡΤΗΣ θέση 4). Αυτό αποτελείται από μία τεράστια τάφρο πλάτους 40 μ. (που πιθανόν ήταν πλεύσιμη), τα χείλη της οποίας ήταν χτισμένα με ισχυρούς τοίχους πλάτους 2 μ. Μετά το 33ο χλμ. εντοπίσθηκε στην παραλία η άκρη της τάφρου, στο στόμιο της οποίας είχαν κατασκευασθεί λιμενικά έργα (προκυμαία και κυματοθραύστης)¹⁵ (ΧΑΡΤΗΣ, θέση 5).

Στην ίδια περιοχή που ταυτίζεται με τον αρχαίο δήμο της Προβαλίνθου, εντοπίσθηκαν και άλλα λείψανα των ρωμαϊκών χρόνων και κυρίως του 2ου αι. μ.Χ. Συγκεκριμένα:

α. Σε μια μεγάλη πηγή της Μπρεξίζας, το «Μάτι», που δεν υπάρχει πιά, βρέθηκε μέσα σε μικρό αυλάκι αποχέτευσης, ένας ακέφαλος κορμός Ρωμαίου αυτοκράτορα που πιθανόν ανήκει στον Αδριανό, καθώς και άλλα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη¹⁶.

β. Κοντά στην εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου, βρέθηκαν δύο ιερά του Διονύσου του 2ου αι. μ.Χ. (ΧΑΡΤΗΣ θέση 6). Στο ένα από αυτά, που αποκαλύφθηκε κοντά στον δημόσιο δρόμο, βρέθηκε κεφάλι αρχαϊζοντος Διονύσου των ρωμαϊκών χρόνων και πιστεύεται ότι το ιερό κτίσθηκε ή ίσως ανακαινίσθηκε την εποχή του Ηρώδη. Στο άλλο Διονύσιο, βρέθηκε ληνός, ένα ρωμαϊκό νόμισμα του 2ου αι. μ.Χ., ένας μεγάλος βόθρος με τέφρα και τεμάχια οστών, καθώς και μαρμάρινη στήλη του 2ου αι. μ.Χ., με επιγραφή που αναφέρεται στην ανακαίνιση του βωμού¹⁷.

Στην ίδια περιοχή βρέθηκε και ένα μικρό ανάγλυφο ρωμαϊκών χρόνων με παράσταση του Ερμή και των Χαρίτων.

12. W. K. Pritchett, «Marathon, Revisited», Greek Topography, Part I, 1965, σελ. 84. Univ. Cal. Publ. Class. Studies.

13. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Lolling είχε ήδη παρατηρήσει στην νοτιοανατολική γωνία του «Νησιού», θεμέλια κτιρίου και κίονες αρράβδωτους από λευκό ή χρωματιστό μάρμαρο και ο E. D. Clarke το 1816 στο «Travels in Various Countries» 4, London 1816, 2, αναφέρει ότι μέσα στο έλος της Μπρεξίζας παρατήρησε αρχιτεκτονικά μέλη και θραύσματα από επιτύμβιες στήλες κλασικών χρόνων (πιθανόν στην περιοχή να υπήρχε πριν από το ρωμαϊκό τέμενος, νεκροταφείο του 4ου αι. π.Χ., που ανήκε στον δήμο της Προβαλίνθου).

14. Ε. Πεντάζος, «Αττική», Χ8-Υ6, θέση 13.

15. Πεντάζος, ό.π., Χ8-Υ6, θέση 15. Σωτηριάδης, ΠΑΕ 3 (1928), σελ. 645-647.

16. ΠΑΕ 1935, σελ. 122.

17. Πεντάζος, ό.π., Χ8-Υ6, θέση 19.

ΠΑΑ 7 (1932), σ. 218-227. Η επιγραφή: «...ΕΦΙΛΟΔΟΞΗΣΕ ΤΟΝ ΒΩΜΟΝ ΠΟΙΗΣΑΙ ΑΠΑΣΙΝ ΕΠΙΣΤΗΣΑΙ», Σωτηριάδης, ΠΑΕ (1932), σελ. 39, και ΠΑΕ (1935), σελ. 128, σμ.

Εκτός από τα ρωμαϊκά λείψανα που εντοπίστηκαν στην Προβάλινθο, που όπως φαίνεται είχε συγκεντρώσει το κύριο ενδιαφέρον του Ηρώδη, πολλές ρωμαϊκές αρχαιότητες αποκαλύφθηκαν και στους άλλους δύο δήμους της Τετράπολης: τον Μαραθώνα και την Τρικόρου(ν)θο.

Ο δήμος του Μαραθώνα, που στην αρχαιότητα ήταν ο μεγαλύτερος και σπουδαιότερος, κατελάμβανε όλη την έκταση από την θάλασσα μέχρι την κοιλάδα της Αυλώνας με κέντρο το σημερινό Πλάσι, ενώ προς Β και Ν συνόρευε με τους άλλους δύο δήμους, την Τρικόρου(ν)θο και την Προβάλινθο αντίστοιχα (ΧΑΡΤΗΣ θέση 7).

Στην έκταση αυτή εντοπίστηκαν πολλά ρωμαϊκά λείψανα που δεν αφήνουν αμφιβολία ότι η περιοχή κατοικήθηκε και την εποχή αυτή¹⁸.

α. Στη θέση «Βαλαρία» στα σύνορα με τον δήμο της Προβαλίνθου, βόρεια της Μπρεξίζας, αποκαλύφθηκε υστερορωμαϊκό κτίσμα στο οποίο έχει χρησιμοποιηθεί σε β' χρήση υλικό από τα ρωμαϊκά κτίσματα της Μπρεξίζας. Εδώ βρέθηκε εντοιχισμένη επιγραφή που αναφέρεται στο Ηράκλειο¹⁹. (ΧΑΡΤΗΣ θέση 8).

β. Ακόμη βορειότερα στη θέση «Πύργος» (ΧΑΡΤΗΣ θέση 9) όπου πιστεύεται ότι στην αρχαιότητα υπήρχε Διονύσιο, βρέθηκε αναθηματική επιγραφή του Πολυδευκίωνα, ευνοούμενου του Ηρώδη που έγραφε: «ΠΟΛΥΔΕΥΚΙΩΝ ΤΩ ΔΙΟΝΥΣΩ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΕΝΕΚΑ»²⁰.

Στην ίδια περιοχή σε απόσταση 455 μ. από τον Τύμβο των Αθηναίων, βρέθηκε ορθογώνιο ρωμαϊκό οικοδόμημα (με προσανατολισμό από ΒΔ-ΝΔ) και επίσης μία ασβεστολιθική πλάκα με την επιγραφή: «ΕΥΧΗΝ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΔΙΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΙ ΚΑΥΤΟΤΟΞΩ»²¹, που χρονολογείται στο β' μισό του 2ου αι. μ.Χ.

γ. Στην θέση «Πλάσι» (ΧΑΡΤΗΣ θέση 10) ανατολικά του προϊστορικού οικισμού, αποκαλύφθηκαν λείψανα σπιτιών της ρωμαϊκής εποχής, ενώ σε απόσταση 1,5 χλμ. ΒΑ. του Τύμβου κάτω από τα ερείπια παλαιοχριστιανικής βασιλικής, αποκαλύφθηκαν λείψανα κτιρίου των ρωμαϊκών χρόνων²². Εδώ κοντά βρέθηκε μεμονωμένος καλυβίτης ρωμαϊκός τάφος που περιείχε μόνο ακτέριστο σκελετό νεκρού²³.

Στη δεξιά όχθη του ρεύματος που ορίζει προς Β. τη θέση «Πλάσι», αποκαλύφθηκε τμήμα ρωμαϊκού μωσαϊκού²⁴.

18. E. Vanderpool, AJA 70 (1966), σελ. 319-323.

19. Π. Θέμελης, ΑΔ 29 (1974), σ. 226-244.

20. Πausανίου, Αττικά, I. 32. 2, σ. 421. Πεντάζος, ό.π., X8-Y6, θέση 10.

21. J. G. Frazer, «Pausanias's Description of Greece», II, London 1913, σελ. 435. ΑΔ. 19 (1964): Χρονικά, σ. 74.

22. E. Μαστροκώστας, ΑΑΑ 3 (1970), σελ. 18.

23. Ανασκαφή Β' Εφορείας Αρχαιοτήτων Αττικής.

24. I. Τραυλού, «Αττική», θέση 17-Θ.7.

δ. Στους ανατολικούς πρόποδες του Αγριελικιού, κατά μήκος του αρχαίου δρόμου που αποκαλύφθηκε εκεί (ΧΑΡΤΗΣ θέση 11), πολλά λείψανα ρωμαϊκών χρόνων (πλάκες, κεραμίδες και όστρακα) προέρχονται προφανώς από ρωμαϊκό νεκροταφείο της περιοχής²⁵.

Λίγο δυτικότερα, εκεί όπου βρίσκεται το εκκλησάκι του Αγ. Δημητρίου (εδώ τοποθετούσε ο Σωτηριάδης το αρχαίο Ηράκλειο), βρέθηκαν πήλινοι σωλήνες (διαμ. 0,10-0,20 μ.) που αποτελούν τμήμα του ρωμαϊκού υδραγωγείου, το οποίο ξεκινούσε από την πηγή που υπήρχε εδώ και κατέληγε στο «Νησί»²⁶ (ΧΑΡΤΗΣ θέση 12).

ε. Στον κοινοτικό δρόμο του Μαραθώνα (ΧΑΡΤΗΣ θέση 13) κατά την διάρκεια εργασιών ήλθε στο φως ανάγλυφη επιτύμβια στήλη του Ιου αι. μ.Χ., στην οποία εικονίζονται κατενώπιον δύο μορφές, ανδρική και γυναικεία, μεταξύ παραστάδων. Στο επιστύλιο κάτω από το αέτωμα διστιχη επιγραφή: «ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΤΙΓΟΥ ΔΗΝΑΪΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΕΞΑΙ/ΙΟΥ ΑΙΘΑΛΗΣ ΙΟ.../ΙΔΩΝ»²⁷ (ΒΕ 108 Μουσ. Μαραθώνα).

στ. Παρόμοιας τεχνοτροπίας επιτύμβια στήλη (Α. 212) στην οποία εικονίζονται κατενώπιον ζευγάρι με το παιδί τους ανάμεσά τους, βρέθηκε κατά την διάρκεια σωστικής ανασκαφής στη θέση «Σκόρπιο ποτάμι». (ΧΑΡΤΗΣ θέση 14). Η στήλη αυτή καθώς και άλλα τεμάχια αγαλμάτων μεταξύ των οποίων μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κεφαλή Διονύσου των ρωμαϊκών χρόνων (Α. 211), βρέθηκαν κατά τον καθαρισμό της επίχωσης μιας υστερορωμαϊκής δεξαμενής²⁸.

ζ. Στη θέση «Σεφέρια» (ΧΑΡΤΗΣ θέση 15), στο δυτικό κατάστρωμα του δρόμου Αθηνών-Μαραθώνα, αποκαλύφθηκε πρόσφατα σε σωστική ανασκαφή, μεγάλο ρωμαϊκό κτίριο, προφανώς κατοικία, στην οποία έχουν χρησιμοποιηθεί σε δεύτερη χρήση πολλά μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου κτίσματος που θα πρέπει να υπήρχε κοντά²⁹.

Με το σημερινό Κάτω Σούλι, στα ΒΔ. του Μαραθώνα, ταυτίζεται ο αρχαίος δήμος της Τρικορύ(ν)θου (ΧΑΡΤΗΣ θέση 16), το κέντρο του οποίου τοποθετείται στα ΒΑ. του χωριού. Στην αρχαιότητα ήταν μετρίου μεγέθους δήμος, ενώ υπάρχουν πολλά ίχνη κατοίκησης στην ρωμαϊκή εποχή.

α. Κοντά στο αντλιοστάσιο όπου πιστεύεται ότι υπήρχε η Μακαρία Πηγή (ΧΑΡΤΗΣ θέση 17), βρέθηκε ερμαϊκή στήλη, την οποία είχε αφιερώσει

25. Πεντάζος, ό.π., Χ8-Υ6, θέση 24.

26. Πεντάζος, ό.π., Χ8-Χ6, θέση 25. Arch. Anz., 1933-34, σελ. 147. Σωτηριάδης, ΠΑΕ 1925, σελ. 92· ΠΑΕ 1933, σελ. 34-40· ΠΑΕ 1935, σελ. 118-120, σημ. 1.

27. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, σελ. 107.

28. Ανασκαφή Β' Εφορείας Αττικής, Αρχαιολόγος Δ. Κυριακού, στο ΑΔ 33 (1978): Χρονικά, Β1, σελ. 55 κ.ε., Πίν. 18 α-δ.

29. Ανασκαφή Β' Εφορείας Αττικής, Αρχαιολόγος Ε. Μώρου, 1984.

ο Ηρώδης στη μνήμη του ευνοούμενού του Πολυδευκίωνα³⁰.

β. Στην εκκλησία του Αγ. Αθανασίου υπήρχε εντοιχισμένη άλλη ερμαϊκή στήλη τοποθετημένη και πάλι από τον Ηρώδη, που έφερε επιγραφή με χαρακτήρα αποτροπής της βλάβης ή μετακίνησης των αγαλμάτων των μαθητών του³¹.

Τμήμα παρόμοιας ενεπίγραφης ερμαϊκής στήλης του Ηρώδη (Λ. 213), βρέθηκε στο «Σκόρπιο ποτάμι» στην ανασκαφή για την οποία έγινε λόγος παραπάνω, εντοιχισμένη στους τοίχους της δεξαμενής, μαζί με αποτμήματα δύο ακόμα ενεπίγραφων ερμαϊκών στηλών, στην μία από τις οποίες σώζεται η επιγραφή: «ΜΕΜΝΩΝ / ΤΟΠΑΔΕΙΝ» (βλ. σημ. 28) (Λ. 214).

γ. Στην περιοχή όπου έχει εντοπισθεί το αρχαίο νεκροταφείο της Τρικορό(ν)θου, βρέθηκε τμήμα κορμού επιτύμβιου λιονταριού των ρωμαϊκών χρόνων³² (ΒΕ 75) (ΧΑΡΤΗΣ θέση 16).

δ. Στην Κυνόσουρα παρατηρήθηκαν λείψανα τοίχων της υστερορωμαϊκής εποχής³³ (ΧΑΡΤΗΣ θέση 18), ενώ στην κορυφή του υψώματος Σταυροκοράκι υπάρχει πλήθος λίθων και οστράκων ρωμαϊκών χρόνων και στους νότιους πρόποδες του εντοπίστηκε μικρό τέμενος κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων³⁴ (ΧΑΡΤΗΣ θέση 19).

Σε πρόσφατη ανασκαφική έρευνα που έγινε στον αρχαίο δήμο της Οινόης, σε μικρή απόσταση ανατολικά του μεσαιωνικού Πύργου (ΧΑΡΤΗΣ θέση 20), αποκαλύφθηκε και άλλο λουτρικό συγκρότημα ρωμαϊκών χρόνων³⁵. Η διάταξη των χώρων του, με τις δύο πεταλόσχημες δεξαμενές και τις αίθουσες με τα υπόκαυστα, θυμίζει το βαλανείο της Μπρεξίζας. Εδώ όμως κυριαρχεί μία τεράστια ημικυκλική μαρμάρινη εξέδρα, που καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα του κτιρίου (Ε ι κ. 3). Η διατήρησή του δεν είναι πολύ καλή ούτε έχει την πολυτελή κατασκευή του προηγούμενου, ενώ βυζαντινά προσκτίσματα στο νότιο τμήμα έχουν καλύψει μεγάλο μέρος του. Η ανασκαφή δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, αλλά είναι φανερό ότι το κτίριο επεκτείνεται ακόμα προς ΒΑ.

Στην αίθουσα της ρωμαϊκής τέχνης του Μουσείου Μαραθώνα είναι εκθειμένα πολλά έργα γλυπτικής από διάφορες θέσεις της περιοχής. Μερικά από τα σπουδαιότερα παρουσιάζονται εδώ:

α. Πορτραίτο του Ηρώδη του Αττικού (ΒΕ 11). Βρέθηκε κοντά στον Τύμβο των Αθηναίων και παραδόθηκε στο Μουσείο. Το ρυτιδωμένο μέτωπο

30. IG II² 3970.

31. IG II² 13189.

32. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, σελ. 74.

33. Πεντάζος, ό.π., Χ9-Υ6, θέση 8.

34. Πεντάζος, ό.π., Χ9-Υ6, θέση 6.

35. Ανασκαφή Β' Εφορείας Αττικής, Αρχαιολόγος Ξ. Αραπογιάννη, 1986-1987.

και το σκεπτικό βλέμμα δίνουν την εικόνα του πνευματικού ανθρώπου. (Ε ι κ. 4).

β. Πορτραίτο του Πολυδευκίωνα (BE 12). Βρέθηκε τυχαία στο ίδιο σχεδόν μέρος με το παραπάνω, στα νότια του Τύμβου. Αρκετά φθαρμένο (150 μ.Χ.).

γ. Κεφάλι Φαυστίνας της νεωτέρας (BE 16). Βρέθηκε στην περιοχή του Αγ. Ιωάννη στο Καλέντζι (130-175 μ.Χ.).

δ. Πορτραίτο ανδρός γενειοφόρου (BE 101). Χαρακτηριστικό έργο της μεταδριανείου εποχής (3ος αι. μ.Χ.). Βρέθηκε στο Μαραθώνα.

ε. Ενεπίγραφη αετωματική στήλη με ασπίδα στο κέντρο του αετώματος. (BE 22). Η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα επιγραφή που σώζεται αποσπασματικά, είναι ποίημα που αναφέρεται σε μια επίσημη υποδοχή στην Αθήνα του Ηρώδη του Αττικού, που επέστρεφε από κάποιο μακρινό ταξίδι. Βρέθηκε στη θέση «Μπέη» του Μαραθώνα. (2ος αι. μ.Χ.)³⁶.

στ. Επιτύμβιο ανάγλυφο (BE 13) με παράσταση δύο ανδρών που κρατούν δρεπάνια, ενώ ανάμεσά τους διακρίνεται η κεφαλή ενός βοδιού. Κάτω από την αετωματική επίστεψη υπάρχει η επιγραφή: «ΖΩΣΑΣ ΚΑΙ ΝΟΣΤΙΜΟΣ ΜΕΙΛΗΣΙΟΥ». Βρέθηκε στον Μαραθώνα και χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. (Ε ι κ. 5).

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, δείχνουν ότι ο Μαραθώνας κατοικήθηκε σε όλη την έκτασή του κατά την ρωμαϊκή εποχή και χάρη στον Ηρώδη τον Αττικό αλλά και στο ένδοξο παρελθόν του, θα πρέπει να είχε αποκτήσει λάμψη και φήμη.

Ας ελπίσουμε ότι η Μαραθώνια γη έχει ακόμα πολλά να μας αποκαλύψει από το πλούσιο ιστορικό παρελθόν της, ώστε οι γνώσεις μας να γίνουν πληρέστερες και η πληροφόρησή μας σαφέστερη.

ΞΕΝΙΑ ΑΡΑΠΟΓΙΑΝΝΗ

31. IG II² 3606. N. Svensson, «Reception Solennelle d' Hérode Atticus», BCH 50 (1926), σελ. 52. E. Vanderpool, Hesperia 11 (1942), σελ. 329, σημ. 2.

Résumé:

MARATHON A L' ÉPOQUE ROMAINE

La vallée fertile de Marathon a été habitée sans relâche depuis le néolithique, jusqu' à l' époque Romaine ultérieure et les années récentes.

A l' époque Romaine, l' histoire de Marathon est timbrée par la personnalité - en même temps puissante et contradictoire - d' Hérode Atticus (101-177 apr. J.C.).

Des bâtiments splendides et des grandes oeuvres publiques sont les témoins de la générosité d' Hérode envers sa ville natale, Marathon, dont il était exceptionnellement fier.

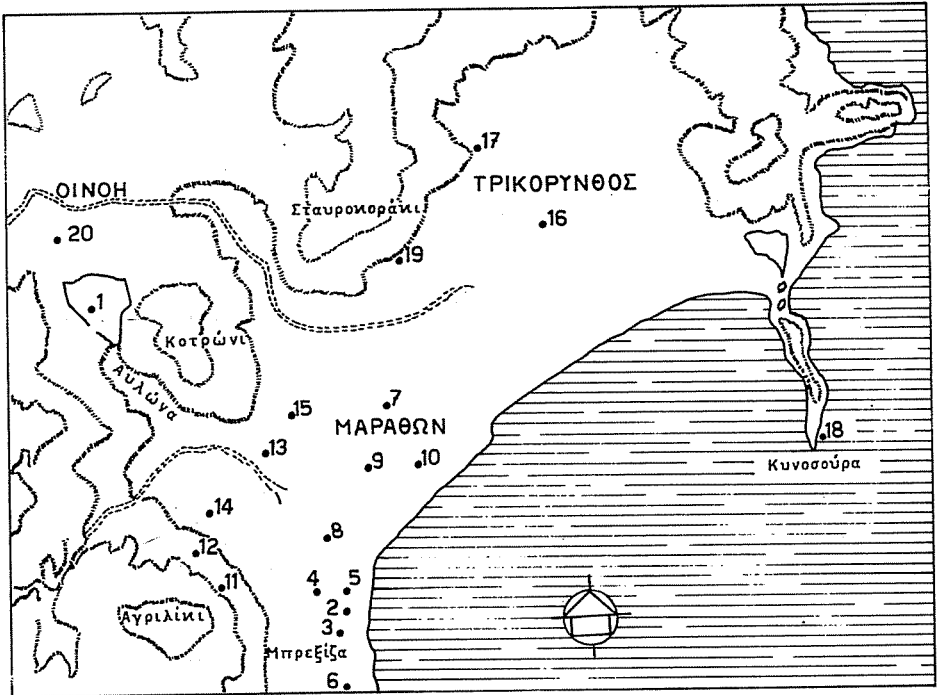
Les monuments les plus somptueux de ceux qui sont accordés à Hérode sont situés à la région de Brexisa qui s' identifie avec l' ancien dème de Provalinthos.

Un grand endroit sacré de divinités égyptiennes a été découvert ici, ainsi qu' un luxueux assemblage de bains du IIes. apr. J.C. Mais aussi dans toute l' étendue, il y a des petites colines parsemées de ruines Romaines qui ne sont pas encore venues au jour. Dans la même région aboutit une énorme oeuvre de drainage d' Hérode.

Au fond de la vallée de Marathon se trouve la ferme - lieu de repos - d' Hérode qui est entourée d' une clôture de 3 km et qui a à l' entrée une portière imposante avec l' inscription connue: «ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΑΘΑΝΑΤΟΥ ΠΥΛΗ» gravée dessus.

De même dans toute l' étendue de Marathon où s' allongeait la Tétrapole des années classiques, il y a des reliques dispersées de l' époque Romaine (des fermes, des pièces architecturales, des tombes, des colonnes tombales) qui témoignent qu' elle était habitée pendant ces années-là.

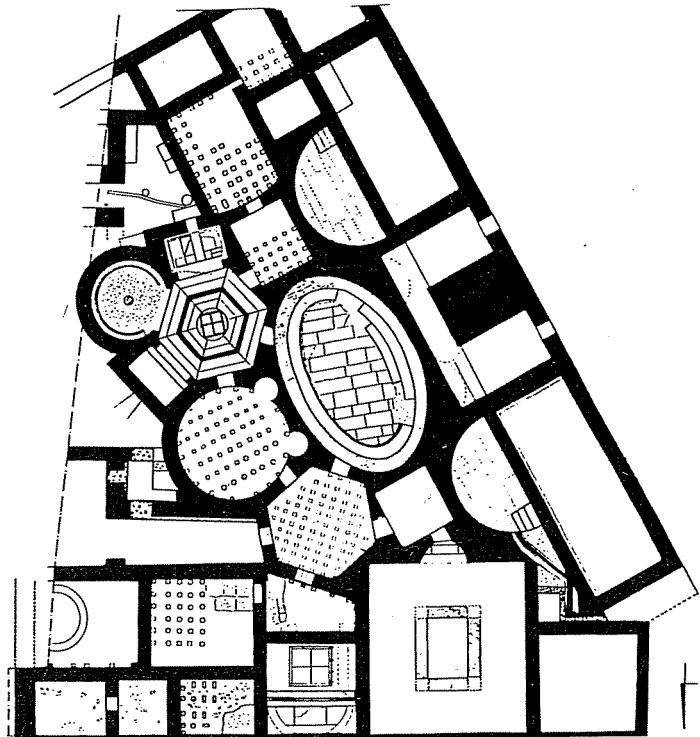
X. ARAPOYANNI

Χάρτης του Μαραθώνα.

Εικ. 1: Άποψη από Α. των δύο θολωτών διαδρόμων του βαλανείου.

Σχέδ. 1. Κότυπη ρωμαϊκού βαλανείου.

Εικ. 2: Τμήμα ανάγλυφης ορθομαρμάρωσης από το βαλανείο.

Εικ. 3: Άποψη από ΒΔ. της ημικυκλικής εξέδρας στο ρωμαϊκό βαλανείο της Οινόης.

Εικ. 4: Πορταίτο του Ηρώδη Αττικού.

Εικ. 5: Ανάγλυφη επιτύμβια στήλη του 2ου αι. μ.Χ. από τον Μαραθώνα.